

УДК 007.304.659.3

НАУКА ПРО КОМУНІКУВАННЯ: ГЕНЕЗА, ЗАСАДИ, МОВА

Марія Яцимірська

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львів, Україна, e-mail: myatsym@yahoo.com*

Проаналізовано генезу науки про комунікування; обґрунтовано відмінне і спільне в термінах комунікація, комунікування, масове комунікування; з'ясовано засади і практичне значення дисципліни для підготовки майбутніх фахівців у цій галузі.

Ключові слова: комунікування, медіум, медіа, мас-медіа, масова комунікація.

Постановка проблеми. Наука про комунікування ґрунтується на основній тезі: людина — істота суспільна. І як істота суспільна, що стверджував ще Аристотель, має природну потребу в контактах з іншими особами. Ці контакти вимагають насамперед вміння висловлювати свої думки і переказувати їх іншим. Як правило, таке спілкування відбувається в межах територіальної спільноти, творить її культуру, символи з певними значеннями. Духовним фундаментом такої спільноти є мова. Мова ідентифікує спільноту, творить основи ментальної сутності.

Сучасні форми масового комунікування — політична і суспільна пропаганда, public relations, реклама та ін. — розвинулися завдяки класичним засобам масового комунікування: преса, радіо, телебачення, інтернет. У дослідженнях описано загальні теорії комунікування, міжкультурне комунікування, нові інформаційні технології [1]. В Україні медіазнавство як наука швидко розвивається [2]. Дослідники подають реальні знання про засоби масового комунікування, показують їх силу і вплив на суспільну свідомість. Динаміка часу вимагає нових наукових міркувань з проблем комунікування і пов'язані вони насамперед з підвищенням його ефективності впливу в глобальному вимірі. Останні дискусії про правду та істину в ЗМК стимулюють нові пошуки представлення фактів та їх об'єктивного аналізу під час прямих телеефірів чи онлайн-спілкування. Окремою темою є культура суперечок та мова комунікування — аргументована, зрозуміла, грамотна. Дослідження таких тем доповнюють загальну науку про комунікування та суміжні гуманітарні дисципліни: політичні науки, європеїстику, культурознавство, соціологію, психологію тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наука про масове комунікування сформувалася в 30-40-х роках ХХ століття. Серед батьків-засновників — відомі американські вчені: Wilbur Shramm, Harold Lasswell. У 60-х роках мину-

лого століття британець Деніс Мак-Квейл під час наукового стажування в Пенсильванському університеті (США) надрукував свої перші дослідження, а згодом вийшла його книга “Теорія масового комунікування”. Сьогодні в Університетах Європи та США ця праця є найпоширенішим підручником, витримала шість видань (1983, 1987, 1994, 2000, 2005, 2010). Кожне наступне видання вчений переробляв і доповнював, удосконалюючи насамперед термінологію, теорії і моделі масового комунікування та ін. [3]. В українському перекладі “Mass Communication Theory” Д. Мак-Квейла вийшла у світ завдяки зусиллям науковців львівської школи — Наталі Габор та Мирослави Приходи [4].

Мета статті — простежити генезу науки про комунікування; обґрунтувати відмінне і спільне в термінах медіум, комунікація, комунікування, масове комунікування; з’ясувати засади та практичне значення дисципліни для підготовки майбутніх фахівців у цій галузі.

Виклад основного матеріалу. Спілкування бере свій початок від перших стадій розвитку істот, яких еволюція допровадила до становлення *homo sapiens* і сучасної людини. Учені довели, що все первісне життя розпочалося в Південній Африці близько 5,5 мільйона років тому. Через кілька мільйонів років у цьому ж регіоні появилася істота інтелігентна (*homo habilis*) із здібностями використовувати знаряддя праці. У Китаї знайдено наступних предків, які уже вміли користуватися вогнем. Саме це заняття стало визначальним у порівнянні з іншими тваринами, оскільки кухонні прилади та вогонь створили основи подальшого розвитку цивілізації. Відбувся перехід “від сирих страв до приготовлених на вогні” (Л. Штраус). Культурне удосконалення (*homo erectus*) відбулося, як стверджують дослідники, близько 1,6 мільйона років тому. Первісні люди швидко розвиваються, і через мільйон років присутність їх окремої гілки (*homo sapiens*) зафіксована в Європі та Близькому Сході. Сліди *homo sapiens, sapiens...* знайдено у Франції близько 90 тисяч років тому. Саме їх вважають нашими далекими предками.

Із появою людини пов’язано й саме спілкування. У сучасних дослідженнях ґрунтовно описано етапи його розвитку: 1. Ера знаків і сигналів (жести, звуки...); 2. Ера мови і мовлення (90-40 тисячоліття до н. е.); 3. Ера письма (близько 5 тисячоліть тому в межиріччі Євфрату і Тигру); 4. Ера друку і масового комунікування (близько п’ятсот років тому); 5. Ера телекомунікації та інформатизації (з половини ХІХ століття винаходи: телеграф, телефон, фотографія, грамофонові плити, фільм; початок ХХ століття: радіо, телебачення). Від часу Другої світової війни відбувається швидкий розвиток наукових методів збирання, опрацювання та передавання інформації у довільній формі і на довільну віддасть. Важливим знаряддям праці в обміні інформацією стає комп’ютер; 6. Ера інформаційного суспільства [5, с.14–17].

У багатьох дослідженнях є спроба подати дефініції терміна *комунікування* або його типові визначення: комунікування як трансмісія; комунікування як порозуміння, як творення спільноти, як інтеракція (взаємини), як обмін інформацією, як складник суспільного процесу, як головний елемент культури (Hall) та ін. Етимологічне значення терміна *комунікування* виводять з латинського *communicare*, що означає “бути у зв’язку з ..., брати участь в ..., спілкуватися...”. Термін *комунікація* походить від латинського *communicatio*, що означає *сполучення, зв’язок*. З англійської мови термін *communication* д-р В. Нінювський у 2-му виданні Словника, що вийшов у видавництві “Українська книгарня”

(Едмонтон-Альберта, 1990), перекладає так: “*сполучення, зв’язок (мовний, письмовий, телефонний і т. д.); комунікація; засоби сполучення (залізниця, телеграф, телефон тощо); комунікаційні лінії*” [6, с. 291]. Польська дослідниця Н. Walińska de Hackbeil у своїй докторській праці (1975) представила понад 200 дефініцій терміна *комунікування* за матеріалами американської літератури, виокремлюючи в них 18 елементарних семантичних категорій. До англійського *communication* польська мова має кілька відповідників: *komunikowanie, komunikować się, komunikacja* (переважно з додатком *społeczna*).

Термін *медіум* (як засіб комунікування) треба відрізнити від терміна комунікування. Медіумом може бути: *мова* (як засіб порозуміння в певній громаді), *мовні знаки* (мовлене слово, жести, міміка, картини); *коди* (алфавіт, азбука Морзе, сигналізація); *носії сигналів* (вібрація повітря, світлові хвилі, грамофонові плити, компакт-диски тощо): інституції, які творять і передають інформацію (наприклад, *преса, радіо, телебачення, інтернет*). Множина — *медіа*. Таке значення в однині і множині має польська мова: *medium — media*. В англійській — *medium* (декілька значень) і *media*. Наприклад: “*Radio is a medium of communication — radio — це засіб зв’язку (сполучення, комунікації)*” [6, с. 444].

Професор Деніс Мак-Квейл у своїй праці, аналізуючи роль комунікування в суспільних процесах, вимальовує піраміду рівнів комунікування: 1) “*інтраперсональне комунікування*” (внутрішнє мислення). Людина спочатку внутрішньо розмірковує над інформацією перед тим, ніж перекаже її іншим, спілкується сама з собою, планує в голові свій робочий день. Вищий рівень — 2-й — це “*міжособове комунікування*”. Воно має форму розмови між двома-трьома особами. Третій рівень — “*групове комунікування*”, яке відбувається в суспільних групах. Четвертий рівень — “*інституційне комунікування*” (між інституціями, організаціями). Вершиною в піраміді Д. Мак-Квейла є масове комунікування (5-й рівень) [7, с. 36].

Засоби масового комунікування. Термін “*масове комунікування*” виник разом з терміном “*масові медіа*” на початку ХХ століття. “Була це епоха еміграції і міграції до міст, а також боротьби між силами прогресу проти реакції, кон-

флікту між монархіями та народними державами... Масові медіа означають інституційні засоби публічного комунікування на віддаль, до великої кількості адресатів, за короткий час” [7, с. 23].

Історію ЗМК розпочала рукописна книжна. Найбільш переписуваною і першою надрукованою книгою є Біблія. Отже, книжка як медіум (як ЗМК) відкрила еру масового комунікування.

Газета як медіум. Перші газети показали їхню перевагу: регулярний вихід, комерційність (оголошення, реклама...), а також публічний і явний характер. Пізніше газета стає інструментом пропаганди, творення візерунку певних осіб, засобом впливу на громадську думку. Журналістів почали трактувати як “четвертий стан” суспільства, володарів публічної opinio. Газета була більшою інновацією культури в порівнянні з книжкою — “винаходом нової літературної, суспільної і культурної форми”.

Фільм як медіум, радіо і телебачення, фонографічна музика, інтернет об’єднують телекомунікації з інформатикою і стали головними засобами “комунікаційної революції”.

У сучасному суспільстві комунікування відбувається за допомогою значної кількості телекомунікаційних та інформаційних знарядь. Масові медіа стали важливим засобом трансмісії та джерелом інформації, необхідної для функціонування публічних інституцій; знаряддям контролю і суспільного управління. Мас-медіа є публічною ареною (форумом), на якій обговорюють політичні питання — національні та міжнародні. ЗМК стали “ключем до слави і здобуття певного становища у публічній сфері”. Вони допомагають правильно використовувати вільний час, ЗМК є “інформаційним ремеслом”, а також “ремеслом організації дозвілля або шоу-бізнесу”.

Наука про комунікування оперує значною кількістю понять і тверджень, які допомагають зрозуміти феномен цього явища чи процесу, керувати успішними діями або передбачати наслідки. Це зумовило появу щонайменше чотирьох теорій комунікування: наукові, нормативні, операційні (майстер-класи) і поточні (розсудливі міркування, теорія здорового глузду). Наукові теорії є сукупністю перевірених емпіричних тверджень, пов’язаних з медіа. Нормативні теорії впорядковують і аналізують діяльність ЗМК. Ці теорії, зазвичай, описані в статутах, регламентах, засадах медіальної політики, етичних кодексах і політичних дебатах. Третій тип теорій визначений, як наука про практичні навички (майстер-класи), яка опирається на досвід журналістів-практиків. Теорія здорового глузду (поміркованості, розсудливості) пов’язана з особистим досвідом кожного щодо сприйняття ЗМК, їхнього значення для власних потреб. На підставі цих вражень творяться суспільні думки, смаки, які відчутно впливають на самі медіа і визначають як напрями, так і межі їхнього впливу.

У процесі спілкування важливу роль відіграє вміння слухати співрозмовника. Від цього залежить, наскільки результативним буде діалог між особами. У науці про комунікування названо чотири кроки успішного слухання: *активне* слухання (парафразування, тобто повторення своїми словами того, що каже нам друга особа; зворотна інформація — треба тут же щиро ділитися своїми враженнями і досвідом); *емпатичне* слухання [8, с. 455-457]; *відверте* слухання (не оцінювати, щоби осуд не заслоняв співрозмовника); *свідоме слухання* (звертати увагу на інтеграцію слів та емоцій).

Висновки. Сучасна наука про комунікування інтегрує досягнення попередніх досліджень у сфері діяльності ЗМК; творить засадничу основу для подолання будь-яких відстаней для спілкування, що сприяє об'єднанню інтелектуальних здібностей і духовних сил людства; дає системні знання про правила мовного комунікування; відкриває секрети майстерного красномовства; вчить ефективно впливати на суспільні процеси; успішно творити власний візерунок та імідж суспільства.

1. *Goban-Klas Tomasz.* Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu / Goban-Klas Tomasz. — Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN. — 2009. — 340 s.; *Golka Marian.* Bariery w komunikowaniu i społeczeństwo (DEZ) informacyjne / Golka Marian. — Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2008. — 304 s.; *Pisarek Walery.* Wstęp do nauki o komunikowaniu Walery / Pisarek Walery. — Warszawa : Wydawnictwa akademickie i Profesjonalne, 2008. — 344 s.; *Bożydar Kaczmarek, Katarzyna Markiewicz* (red.). Komunikowanie się we współczesnym świecie / Bożydar Kaczmarek, Katarzyna Markiewicz. — Lublin : Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 2003. — 166 s.; *Dobek-Ostrowska Bogusława.* Podstawy komunikowania społecznego / Dobek-Ostrowska Bogusława. — Wrocław : Astrum, 2007. — 168 s.; *Dobek-Ostrowska Bogusława, Waszniewski Robert.* Teoria komunikowania publicznego i politycznego / Dobek-Ostrowska Bogusława, Waszniewski Robert. — Wrocław : Astrum, 2007. — 244 s.; *Ociepka Beata.* Komunikowanie międzynarodowe / Ociepka Beata. — Wrocław : Astrum, 2002. — 230 s.
2. Масова комунікація: Підручник / А. З. Москаленко, Л. В. Губернський, В. Ф. Іванов, В. А. Вергун. — К. : Либідь, 1997. — 216 с.; *Потятиник Б.* Медіа: ключі до розуміння. Серія: Медіакритика / Б. В. Потятиник. — Львів: ПАІС, 2004. — 312 с.; *Потятиник Б.* Інтернет-журналістика: навч. посіб. / Борис Володимирович Потятиник. — Львів : ПАІС, 2010. — 246 с.; *Різун В. В.* Теорія масової комунікації // Електронна бібліотека Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка (www.journ.univ.kiev.ua); *Основи масово-інформаційної діяльності: Підручник / А. З. Москаленко, Л. В. Губернський, В. Ф. Іванов.* — К. : КНУ ім. Тараса Шевченка, 1999. — 634 с.
3. *McQuail Denis.* Mass Communication Theory . 5th Edition / McQuail Denis. — London, 2005. — 575 p.
4. *Мак-Квейл Деніс.* Теорія масової комунікації / Д. Мак-Квейл [перекл. з англ. О. Возьна, Г. Сташків. — Львів : Літопис, 2010. — 538 с.
5. *Goban-Klas Tomasz.* Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu / Goban-Klas Tomasz. — Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN. — 2009. — 340 s.
6. Українсько-англійський і англо-український словник / Укладач д-р В. Ніньовський. — К. : МП “Пам’ятки України”, 1993. — 680 с.
7. *McQuall Denis.* Teoria komunikowania masowego / McQuall Denis. — Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2008. — 578 s.

8. Яцимірська М. Г. Феномен емпатії в сучасній психокомунікативістиці / М. Г. Яцимірська // Вісник Львівського університету. Сер. Журналістика. — Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка. — Вип. 21. — С. 455–457.

THE SCIENCE OF COMMUNICATION: GENESIS, PRINCIPLES, LANGUAGE

Mariya Yatsymirska

Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky str. 49, 79044, Lviv, Ukraine

E-mail: myatsym@yahoo.com

Analyzed the genesis of the science of communication; different studies and sharing in terms of communication, medium, mass media; concrete principles and practical importance of discipline for the training of future specialists in this field.

Key words: communication, medium, media, mass-media, mass communication.

НАУКА О КОММУНИКАЦИИ: ГЕНЕЗИС, ПРИНЦИПЫ, ЯЗЫК

Мария Яцимирская

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Генерала Чупрынки, 49, 79044, Львов, Украина

E-mail: myatsym@yahoo.com

Проанализирован генезис науки о коммуникации; обосновано отличие и общность терминов: коммуникация, медиум, медиа, массовая коммуникация, показано практическое значение дисциплины для подготовки будущих специалистов в этой области.

Ключевые слова: коммуникация, медиум, медиа, мас-медиа, массовая коммуникация.

Стаття надійшла до редколегії 09.09.2011

Прийнята до друку 26.09.2011